

RESTORATION OF CITIZENS' RIGHTS VIOLATED AS A RESULT OF CORRUPT PRACTICES IN THE JUDICIAL SYSTEM

Zikrullo Rakhmonaliyev

student

Fergana State University

Fergana, Uzbekistan

E-mail: zikrullohrahmonaliyev@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: judicial system, corruption, legal mechanisms, justice, civil rights, rule of law.

Received: 31.03.25

Accepted: 02.04.25

Published: 04.04.25

Abstract: This article examines corruption in the judicial system and its negative impact on citizens' rights. It analyzes the legal mechanisms for restoring rights violated due to corrupt actions, practical problems, and their solutions. Additionally, international experience in combating corruption and measures implemented within the framework of Uzbekistan's legislation are studied. The article also provides a detailed examination of the damage caused to citizens as a result of corruption-related offenses and the existing mechanisms for their legal protection.

SUD TIZIMIDA KORRUPSIYAVIY HARAKATLAR NATIJASIDA FUQAROLARNING BUZILGAN HUQUQLARINI TIKLASH

Zikrullo Raxmonaliyev

talaba

Farg'ona davlat universiteti

Farg'ona, O'zbekiston

E-mail: zikrullohrahmonaliyev@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: sud tizimi, korrupsiya, huquqiy mexanizmlar, adolat, fuqarolik huquqlari, qonun ustuvorligi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada sud tizimidagi korrupsiya va uning fuqarolarning huquqlariga salbiy ta'siri yoritiladi. Korrupsiyaviy harakatlar natijasida buzilgan huquqlarni tiklash bo'yicha huquqiy mexanizmlar, amaliyotdagi muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurash

bo'yicha xalqaro tajriba va O'zbekiston qonunchiligi doirasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar o'rganiladi. Maqolada, shuningdek, korrupsiya bilan bog'liq huquqbuzarliklar oqibatida fuqarolarga yetkaziladigan zarar va ularning huquqiy himoyasi bo'yicha mavjud mexanizmlar ham batafsil ko'rib chiqiladi.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРАВ ГРАЖДАН, НАРУШЕННЫХ В РЕЗУЛЬТАТЕ КОРРУПЦИОННЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ В СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ

Зикрулло Рахмоналиев

студент

Ферганский государственный университет

Фергана, Узбекистан

E-mail: zikrullohrahmonaliiev@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: судебная система, коррупция, правовые механизмы, справедливость, гражданские права, верховенство закона.

Аннотация: В данной статье рассматривается коррупция в судебной системе и её негативное влияние на права граждан. Анализируются правовые механизмы восстановления нарушенных коррупционными действиями прав, практические проблемы и их решения. Кроме того, изучается международный опыт борьбы с коррупцией и меры, реализуемые в рамках законодательства Узбекистана. В статье также подробно рассматриваются ущерб, наносимый гражданам в результате коррупционных правонарушений, и существующие механизмы их правовой защиты.

Sud tizimi – har bir fuqaroning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qiluvchi va adolatni qaror toptiruvchi muhim institutdir. U nafaqat jinoyat va fuqarolik ishlari bo'yicha adolatli qarorlar chiqaradi, balki davlat hokimiyatining qonuniy asosda faoliyat yuritishini ham ta'minlaydi. Biroq, bu tizimdagi korrupsiyaviy omillar davlat boshqaruvi va jamiyat ishonchiga katta putur yetkazadi. Korrupsiya faqat moddiy zarar emas, balki fuqarolarning psixologik, ijtimoiy va huquqiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, sud tizimidagi korrupsiyaning ildizlariga qarshi kurashish, tizimni tozalash va huquqiy adolatni tiklash davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi kerak. Sud tizimi jamiyatda adolat va qonun ustuvorligini ta'minlovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Biroq, korrupsiya ushbu tizimning samaradorligini pasaytirib, fuqarolarning buzilgan huquqlarini tiklash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.[1] Korrupsiyaning mavjudligi sud qarorlarining adolatsiz chiqishiga, fuqarolarning qonuniy manfaatlariga zarar yetishiga va ijtimoiy tengsizlikni kuchayishiga olib keladi. Korrupsiyaga qarshi samarali kurash

olib borilmasa, sud tizimiga bo'lgan ishonch pasayib, jamiyatda huquqiy nihilizm shakllanishi mumkin. Shu bois sud tizimida korrupsiyaga qarshi qat'iy chora-tadbirlar ko'rilishi, adolat va qonun ustuvorligini ta'minlash yo'lida mustahkam mexanizmlar joriy etilishi lozim. Ushbu maqolada sud tizimidagi korrupsiyaning fuqarolik huquqlariga ta'siri, mavjud muammolar va ularning yechimlari ko'rib chiqiladi.

Shu bilan birga, korrupsiyaviy harakatlarning oldini olish uchun qonuniy islohotlar va institutsional o'zgarishlarning ahamiyati katta. Sudyalari, prokurorlar va advokatlarning shaffofligi, ularning moliyaviy daromadlarini ochiq yuritish, sud jarayonlarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish – korrupsiyaning oldini olishning muhim shartlaridan hisoblanadi. O'zbekiston va boshqa mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki xususan, Gruziyada 2004-yildan boshlab korrupsiyaga qarshi qat'iy islohotlar boshlangan. Sud tizimi to'liq isloh qilinib, barcha sudyalari ishdan bo'shatilib, qaytadan ochiq imtihonlar asosida tanlovdan o'tkazildi. Sud majlislari internet orqali jonli translyatsiya qilina boshlandi. Har bir sudya faoliyati jamoatchilik tomonidan baholanadigan ochiq reytinglar tizimi joriy etildi. Natijada, Transparency International reytingida Gruziya 2003-yildagi 124-o'ringan 2012-yilda 51-o'ringa ko'tarildi.

Estoniya esa "e-justice" deb nomlangan elektron sud tizimini joriy etdi. Sud ishlariga oid barcha hujjatlar onlayn topshiriladi, jarayonlar masofaviy o'tkaziladi, va qarorlar avtomatik ravishda ochiq portalda e'lon qilinadi. Har bir qaror yuzasidan fuqarolar sharh qoldirishi mumkin. Bu tizim korrupsiya shikoyatlarini 70%ga kamaytirishga erishdi. O'zbekiston uchun ham bu tajribalardan foydalanish dolzarb: elektron sud, ochiq reytinglar, sudyalarni mustaqil test asosida tanlash va ommaviy monitoring korrupsiya xavfini sezilarli kamaytiradi.

Korrupsiya bilan samarali kurashish uchun sud tizimining mustaqilligini ta'minlash hamda qonun ustuvorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, sud tizimida shaffoflik va javobgarlikni kuchaytirish bo'yicha islohotlarning doimiy ravishda amalga oshirilishi talab etiladi. Korrupsiyaga oid ilmiy tadqiqotlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi doirasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar [2] sud tizimidagi korrupsiya bilan bog'liq muammolarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi samarali kurashish uchun mustaqil sud tizimi, kuchli nazorat mexanizmlari va jamoatchilik ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, Transparency International tashkiloti tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatishicha, sud tizimining mustaqilligi va oshkoraligini ta'minlash korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi qonuni va "Sud hokimiyati mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi [4] farmonlari korrupsiyaga qarshi huquqiy asosni mustahkamlashga qaratilgan muhim hujjatlar hisoblanadi.

Shuningdek, BMTning “Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi” va Yevropa Kengashining korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha tavsiyalari sud tizimidagi shaffoflikni oshirish va korrupsiyaviy xavf-xatarlarni kamaytirishga qaratilgan muhim xalqaro me'yorlar sirasiga kiradi.

Shuningdek, huquqiy adabiyotlar va sud amaliyotini o'rganish natijalari sud tizimidagi korrupsiyaning ildizi faqat sudyalarda emas, balki butun sud-huquq tizimining tashkilotlanishida yotadi. O'zbekiston sud-huquq tizimida kuzatilayotgan korrupsiyaning ildizi bir necha muhim tizimli muammolarga borib taqaladi. Birinchidan, sudyalarni tanlash va tayinlash mexanizmlarida shaffoflik yetarli emas. Sudyalarni baholashda professional kompetensiyalar emas, ayrim hollarda shaxsiy tanish-bilishchilik, regional manfaatlar yoki ma'muriy bosim ustuvorlik qilishi kuzatilmoqda. Bu holat “iste'dodli va halol kadrlar emas, yaqinlar va tanishlar tayinlanmoqda” degan jamoatchilik fikrini kuchaytiradi.

Ikkinchidan, sud tizimida intizomiy nazorat va mas'uliyat tizimi zaif. Korrupsiyaga aralashgan sudyalarga nisbatan chora ko'rish tizimi yopiq holda, ichki intizomiy komissiyalar orqali olib boriladi. Bu esa, jamoatchilik nazorati va fuqarolar ishonchini susaytiradi.

Uchinchi muammo – sud qarorlarining asoslantirilmagan va umumiy shaklda yozilishi. Sud qarorlari ochiq deb e'lon qilinsa-da, ularning asosli tahlili, dalillar tahlili, huquqiy mezonlar bilan bog'liqligi ko'pincha yo'q. Bunday holat sud qarorlarining pora yoki siyosiy bosim bilan chiqarilganiga shubha uyg'otadi. Shu sababli, sud tizimining ichki tuzilmasi, me'yoriy asoslari, xodimlar tanlovi va qaror chiqarish jarayonlari butunlay ochiqalashtirilib, elektron tizimga o'tkazilishi zarur. Har bir sudya faoliyati bo'yicha ochiq reytinglar joriy qilinishi, ularning harakatlari ustidan shikoyatlarni onlayn ko'rib chiqish mexanizmi yaratilishi kerak. Masalan, ba'zi viloyat va tumanlarda sudyalarni tayinlashda professional mezonlardan ko'ra mahalliy hokimiyat bilan “kelishuv”lar asosida qaror qabul qilinishi korrupsiya xavfini kuchaytiradi. Shuningdek, sudyalarning moliyaviy ta'minoti yetarli emasligi, qonunlar va ichki ko'rsatmalardagi ziddiyatlar, sud majlislarining ochiqdigi bo'yicha aniq mexanizmlarning yo'qligi korrupsiyani qo'llab-quvvatlovchi omillar bo'lib qolmoqda. Shuni ko'rsatmoqdaki, korrupsiyaning oldini olish bo'yicha maxsus mexanizmlar va mustaqil kuzatuv tizimlarining yo'qligi korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini pasaytiradi. Shu bois sud qarorlarining adolatligini oshirish uchun mustaqil jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, sudyalarning va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning mas'uliyatini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada quyidagi metodologiyalar qo'llanildi:

1. Normativ-huquqiy tahlil:

- O'zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi qonuni asosida sud tizimidagi korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlarni tahlil qilish.

- “Sudlar to‘g‘risida”gi qonun va sud tizimining mustaqilligini [4] ta’minlashga oid me’yoriy hujjatlar tahlili.

- BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi va Yevropa Kengashining korrupsiyaga qarshi tavsiyalari [7] asosida O‘zbekiston tajribasini qiyosiy o‘rganish.

- O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining 2023–2025-yillardagi korrupsiya bilan bog‘liq statistik ma’lumotlari asosida tahlillar olib borildi.

2. Qiyosiy tahlil:

- O‘zbekiston va boshqa davlatlarning korrupsiyaga qarshi kurashish tajribalarini solishtirish.

- AQSh, Yevropa davlatlari va Turkiyaning sud tizimidagi korrupsiyaga qarshi monitoring va nazorat mexanizmlarini[3] o‘rganish.

3. Statistik tahlil:

- 2023–2025-yillar davomida korrupsiya bilan bog‘liq sud ishlarining dinamikasi.
- Transparency International tashkiloti va O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi tomonidan taqdim etilgan korrupsiyaga oid hisobotlar asosida korrupsiya darajasini tahlil qilish.

- Fuqarolarning sud tizimiga bo‘lgan ishonchini aks ettiruvchi so‘rovnomalar natijalari.
- O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2024-yilda e’lon qilingan korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha qonunchilik tashabbuslari va ularning natijalarini baholash.

4. Empirik tadqiqot:

- Sud qarorlarining adolatligini ta’minlash bo‘yicha olib borilgan islohotlarning samaradorligini baholash.

- O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarning natijalarini real misollar asosida o‘rganish.

- Sud tizimida korrupsiya bilan bog‘liq muammolar yuzasidan sudyalari, advokatlar va prokurorlar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rov natijalari asosida xulosalar chiqarish.

Sud tizimidagi korrupsiya turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin: Korrupsiyaga aralashgan sud qarorlari ko‘plab fuqarolarning mulkiy, shaxsiy, va iqtisodiy huquqlarining buzilishiga olib kelmoqda. Masalan, 2023-yilda Qashqadaryo viloyatida fuqaro X.T. o‘zining meros huquqi bo‘yicha da’vo qilgan ishi yuzasidan sudda yutqazdi. Keyinchalik aniqlanishicha, sudya qarorni javobgar tomondan olingan 10 ming AQSh dollari miqdoridagi pora evaziga chiqarib bergan. Bosh prokuratura bu holatni tasdiqladi, biroq sudya jarimaga tortilib, lavozimda qolgan. Bu kabi yumshoq jazo siyosati, sud hokimiyati tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar uchun jamoatchilik nazoratining yo‘qligi fuqarolarning ishonchini yo‘qotmoqda. Boshqa holatda, Toshkent shahrida yirik tadbirkorlik kompaniyasining hisobvaraqlari asossiz ravishda muzlatilgan. Sud qarori hech qanday huquqiy asosga ega bo‘lmasdan chiqarilgan va tadbirkor

keyinchalik xalqaro arbitraj sudiga murojaat qilishga majbur bo'lgan. Ularning javobida esa O'zbekiston sud tizimida "mustaqil tekshiruv imkoniyati mavjud emasligi" ta'kidlangan. Bu holatlar sud tizimi faqat jinoyat ishlari emas, balki fuqarolik va iqtisodiy huquqlarda ham korrupsion xavflarni olib kelayotganini ko'rsatadi. Bunday huquqbuzarliklar bo'yicha shikoyatlar ommaviy ravishda ko'rib chiqilishi, odil sudlovni tiklash bo'yicha alohida tezkor mexanizm yaratilishi lozim. Korrupsiya oqibatida fuqarolar o'z huquqlarini sud orqali tiklash umidini yo'qotadi. Sud qarorlarining pora evaziga chiqarilishi yoki noqonuniy ta'sir ostida qabul qilinishi jamiyatda "faqat pul va aloqasi borlar yutadi" degan stereotipni kuchaytiradi. Bu esa qonuniylikka emas, kuch va ta'sirga asoslangan "adolat" tuyg'usini shakllantiradi. Transparency International so'rovlariga ko'ra, O'zbekiston aholisi orasida sud tizimiga ishonch 2020-yilda 41% bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 36% gacha pasaygan. Bu – jiddiy xavotir uyg'otuvchi fakt. Poraxo'rlik, sud qarorlarini manipulyatsiya qilish, sudyalardan manfaatlar to'qnashuvi kabi. Ushbu holatlar natijasida fuqarolarning huquqlari buzilib, odil sudlovga bo'lgan ishonch pasayadi. O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha quyidagi choralar amalga oshirilmoqda:

- Sudyalarning mustaqilligini ta'minlash va ularga bosim o'tkazilishining oldini olish;
- Elektron sud tizimlarini joriy etish orqali shaffoflikni oshirish;
- Sud jarayonlarida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish;
- Korrupsiyaga aloqador shaxslar uchun javobgarlik choralari kuchaytirish;
- Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha maxsus davlat organlarining faoliyatini kengaytirish;
- Fuqarolarning shikoyatlarini ko'rib chiqish jarayonlarini soddalashtirish va tezlashtirish.

2024-yildagi sud tizimi bilan bog'liq korrupsiyaga oid jinoyatlar haqida ma'lumotlar quyidagicha:

Bosh prokuratura tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra[5], 2024-yilda O'zbekiston sud tizimida qayd etilgan korrupsiyaga oid jinoyatlar 42% ga yetgan. Bu ko'rsatkich 2023-yildagi 40% bilan solishtirilganda, korrupsiyaga qarshi kurashda hali ham dolzarb muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda.

Eng ko'p uchrayotgan jinoyatlar quyidagilardir:

- Poraxo'rlik va noqonuniy to'lovlar (23%)
- Sud qarorlarini manipulyatsiya qilish (12%)
- Mansab vakolatini suiiste'mol qilish (7%)

Hozirgi paytda korrupsiyaga oid jinoyatlarda sudya, advokat yoki boshqa sud xodimlarining jazoga tortilishi kam uchraydi. Ko'pincha bu kabi ishlar yashirin qoladi yoki yengil jazo choralari bilan cheklanadi. Jinoyat kodeksining 210-moddasi (pora olish), 211-moddasi (pora berish) va 212-moddasi (pora berishda vositachilik qilish) bo'yicha jinoyat ishi qo'zg'atilgan hollarda sud

xodimlariga qo‘llanilayotgan jazolar amalda ogohlantirish yoki shartli jazo bilan yakunlanadi. Bu esa jazolarning muvofiqligi va ogohlantiruv kuchining zaifligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, hukumat tomonidan qabul qilingan yangi qonunchilik tashabbuslari orqali korrupsiyaga qarshi kurash choralari kuchaytirilmoqda. 2024-yil yanvar oyida joriy etilgan “Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi[4] farmon asosida sud jarayonlari shaffofligini oshirish va elektron sud tizimlaridan keng foydalanish rejalashtirilgan. Bundan tashqari, sud tizimidagi korrupsiya bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun xalqaro tashkilotlar tajribasidan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, AQSh va Yevropa davlatlarida korrupsiyaga qarshi maxsus idoralar tomonidan olib borilgan monitoring va nazorat mexanizmlari korrupsiya holatlarining kamayishiga xizmat qilmoqda.

Sud tizimidagi korrupsiyaviy harakatlar fuqarolarning huquqlarini jiddiy buzadi. Yuqoridagi tahlillar asosida, korrupsiyaga qarshi kurash faqat qonunchilik asosida emas, balki amaliy, axloqiy va texnologik darajada olib borilishi zarur. Fuqarolar ishonchini tiklash uchun, birinchidan, ochiq sud jarayonlarini kengaytirish, ikkinchidan, sud qarorlarini tahlil qiluvchi ommaviy platformalar yaratish lozim. Uchinchidan, sudya, prokuror va advokatlar uchun majburiy korrupsiyaga qarshi malaka oshirish dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Sud tizimi isloh qilinmasa, huquqiy davlat qurish haqidagi orzular faqat qog‘ozda qoladi va adolat tamoyillariga putur yetkazadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni taklif qilamiz:

1. Sudyalarning moliyaviy va institutsional mustaqilligini oshirish.
2. Sud jarayonlarini raqamlashtirish va ochiqlikni ta’minlash.
3. Jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolarning faol ishtirokini ta’minlash.
4. Sud tizimida korrupsiyaga qarshi monitoring mexanizmlarini kuchaytirish.
5. Korrupsiya bilan bog‘liq huquqbuzarliklar uchun jazoni kuchaytirish va sudyalarning axloqiy kodeksni joriy etish.
6. Korrupsiyaga aloqador sud ishlarida shikoyat berish jarayonini soddalashtirish va mustaqil tekshiruvlarni kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida»gi qonuni.
3. Xalqaro korrupsiyaga qarshi konvensiyalar.
4. Sud-huquq islohoti bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari.
5. Xalqaro tashkilotlarning korrupsiya bo‘yicha hisobotlari va statistik ma’lumotlari.
6. Transparency International tashkilotining yillik hisobotlari.
7. BMT Korrupsiyaga qarshi kurash Konvensiyasi va uning amaliyoti.